

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

ПЕТРЕНКО ГЕННАДІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 141.7:336.74(043.3)

**ФЕНОМЕН ГРОШЕЙ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник –

доктор історичних наук, доцент,
Савельєв Володимир Леонідович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, директор
Інституту магістратури, аспірантури,
докторантури, завідувач кафедри
методології науки та міжнародної освіти

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор,
Ільїн Володимир Васильович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, професор
кафедри економічної теорії, макро- та
мікроекономіки;

доктор філософських наук, професор,
Скринник Зоя Едуардівна,
Львівський інститут банківської справи
Університету банківської справи
Національного банку України, завідувач
кафедри суспільних дисциплін.

Захист відбудеться 2 жовтня 2014 року о 15⁰⁰годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий 2 вересня 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.П.Кивлюк

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Дослідження грошей як соціокультурного феномена обумовлено станом суспільного буття, означеного поняттям «фінансова цивілізація». Під нею розуміють проникнення монетарних інтересів у всі сфери життєдіяльності людини. Відбувається процес постійного зростання маси грошей, які «пронизують» потоками свого обігу увесь соціальний організм. Перетворення на товари все нових і нових явищ реального світу, кількісне і якісне підвищення показників добробуту і комфорту обертається для індивіда все більшою залежністю від грошей. Уніфікація, витонченість соціального контролю під впливом фінансово-монетарних механізмів утворили життєвий стан, якісно відмінний від попередніх епох.

Трансформація грошей з економічно-комерційного статусу в контекст соціальності і культури свідчить про виникнення нового цивілізаційного виміру, в якому стверджуються не абстрактні духовні пріоритети, а конкретні, прагматичні, раціонально вивірені орієнтири. Завдяки грошам людина одержала ряд нових можливостей, своєрідних енергій, вивільнених в процесі розвитку ринкового суспільства та його цінностей. Ефективність грошей стала фактором життєдіяльності у всіх її аспектах.

Дослідження сутності грошей для філософії сьогодні є такою ж важливою і необхідною справою, як проблеми свободи, буття, щастя, гуманізму, екзистенції, пізнання тощо. Гроші стали невід'ємною частиною інтелектуальної культури мислення, що дозволяє говорити про наявність нової, монетарної свідомості, в якій ствердились інші аксіологічно-культурні тренди нашого часу. Це актуалізує завдання визначити змістовну і сутнісну роль грошей в самовизначеннях особистості.

Організація суспільства на основі «ідеї грошей» як умови рівних можливостей, котра здійснюється прагненням індивіда до повноти цивілізаційного існування, відтворює відчуття належності до цілісної системи. Вона висуває іншу парадигму самореалізації, наповнює економічні детермінанти новими смислами. Гроші сьогодні відіграють роль ідеального зразка, способу надійного захисту, уподібнюючись світовій релігії, що не знає національних кордонів.

Розширення простору фінансово-економічного фактору перетворює гроші в трансцендентний абсолют життя. Під впливом монетарного чинника людина

виступає його персоніфікатором, активізуючи власну діяльність у здобуванні грошей. Постає питання: яким чином відбулася трансформація, котра перетворила гроші на субстанцію і сенс буття?

Стан наукової розробки теми. Дослідженню проблеми грошей, їх виникненню, сутності, аналізу економічного змісту, філософського підґрунтя присвячена значна кількість наукових робіт. В них представники різних епох висловили свої погляди на роль і значення грошей в господарському і соціокультурному житті, сформулювали уявлення про гроші в концепціях і контекстах, які доцільно виокремити в наступних основних напрямках.

До першого відносяться праці дослідників, в яких з тих чи інших позицій розглядається зміст і сутність грошей, визначаються їхні функції в багатовекторності соціоекономічного, культурного і політичного розвитку. Це фундаментальні роботи Ф.Гаєка, М.Аргайла, Е.Гідденса, Г.Фадейчевої, Г.Зіммеля, Ф.Броделя, О.Шпенглера, М.Фрідмена, С.Силічева, В.Рубаника, Ф.Мишкіна, Дж.Сороса, В.Федотової та ін. Друга група джерел складається з праць, в яких відбито історію розвитку етапів і форм розвитку грошей в контексті філософсько-економічного аналізу. До них відносяться дослідження П.Бернстайна, Дж.Везерфорда, А.Гальчинського, Б.А.Лістара, В.Канке, Ж.Ле Гоффа, В.Ільїна, Р.Л.Хайлбронера, А.Ястребова, М.Елоян, Н.Шулевського та ін. Третю групу джерел складають праці, що містять методологічні, соціально-філософські, соціоепістемологічні, комунікативні, аксіологічні настанови стосовно дослідження феномену грошей. Їх репрезентують роботи В.Базилевича, Н.Зарубіної, В. Мартиненка, З.Скринник, С.Стельмаха, І.Єскевич, Ю.Осіпова, В.Тутова, А.Антоновського, З.Оруджева, П.Козловські, В.Гончарова, Н.Фергюсона, А.Генкіна, С.Синякова, Ю.Яковця та ін. Теоретичним фундаментом у дослідження грошей склали праці класиків економічної і філософсько-економічної думки – Арістотеля, А.Сміта, Д.Рікардо, К.Маркса, Т.Веблена, А.Маршалла, М.Вебера, В.Зомбарта, Дж.М.Кейнса, М.Фуко, М.Блауга, Л.Туроу та ін.

Окреме місце займають дослідження проблеми знаково-символічного простору соціокультурного буття, в якому здійснюється фінансово-монетарний обмін. Це роботи В. Андрущенко, В. Савельєва, Р.Барта, В.Бібіхіна, Ж.Дельоза, Д.Ділі, Ж.Бодрійяра, А.Костіної, Ю.Лотмана, М.Мамардашвілі та ін. Гроші в контексті даного аналізу постають у вигляді культурних кодів, знаків та

символів. Разом з тим, незважаючи на значну кількість публікацій, означену проблему не можна вважати вичерпною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний з темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 6 від 25 січня 2012 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розкриття сутності та змісту феномену грошей в системі цінностей і смислів сучасного глобального світу, встановлення взаємозв'язку між їх функціонуванням та формуванням нового типу соціальних та міжіндивідуальних відносин.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання ряду взаємопов'язаних дослідницьких завдань:

- з'ясувати соціальну природу феномену грошей в смислових кодах сучасного соціокультурного життя;
- проаналізувати причини та наслідки перетворення метамови грошей в матрицю соціальної реальності як «фінансової цивілізації»;
- виявити знаковий смисл грошей в системі соціоекономічних комунікацій;
- розкрити символічну природу грошей в умовах глобальної фінансової економіки;
- дослідити процеси формування монетарної свідомості в культурі, мисленні та структурах повсякденності;
- окреслити можливі шляхи майбутнього розвитку грошей в перспективах соціального прогресу і життя людини.

Об'єктом дослідження є функціонування та сутність грошей в системі цивілізаційних відносин постсучасності у взаємодії з широким спектром соціокультурних і економічних процесів.

Предметом дослідження є зміст фінансово-монетарних впливів на формування нової системи цінностей для соціуму та людини.

Методи дослідження обумовлені колом поставлених завдань та означеними об'єктом і предметом дослідження. Вони зумовлені завданням розкрити соціальну природу грошей як джерела інструментальної раціональності, і разом з тим енергії та рушія соціоекономічного і культурного прогресу.

Методологічною основою дисертації є компаративістська парадигма, яка дозволяє здійснити порівняльний аналіз різних етапів еволюції теорії грошей в контексті філософсько-економічного знання, провести ціннісно-сміслові паралелі між розвитком ринково-фінансових, утилітарно-раціоналістичних відносин та моральних засад у духовному житті людини і суспільства. Методи і принципи філософії постмодернізму сприяли розкриттю знаково-символічних смислів грошей у вимірах інформаційної реальності. Міждисциплінарний підхід, що поєднав антропологію, етику, філософію, економіку, культурологію, дозволив розкрити специфіку «грошового ладу» як нової соціальної реальності. У дисертації використовуються також принцип постнекласичної раціональності, герменевтичний та феноменологічний підхід. Застосування праксеологічного методу дозволяє визначити і розкрити особливості співмірності морально-етичних засад і фінансово-раціональних імперативів у визначенні майбутнього грошей.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні соціально-філософського аналізу феномену грошей в контексті морально-ціннісних та знаково-символічних смислів сучасного цивілізаційного порядку. Основні положення авторської концепції розкриваються у наступних теоретичних положеннях, які виносяться на захист:

вперше:

- визначено соціальну природу грошей в контексті основних смислів сучасної економічної, суспільної і культурної реальності, яка постає в якості «фінансової цивілізації»; з одного боку вона є результатом еволюції утилітарно-прагматичних імперативів життя людини, а з іншого – результатом трансформації міжкультурних відносин у вимірах інструментальної раціональності;

- виявлено параметри впливу грошей на основні сфери соціально-ціннісного життя людини в кореляції з трансформаціями філософсько-економічного знання, в силу чого формуються нове розуміння і нова свідомість, які спричиняють

тоталізацію прагматичних орієнтацій в якості життєвих смислів суспільного буття;

- розкрито евристичну цінність грошей як варіанту знакової системи у формі мови семіозису і «замінника» природної мови у функціонально-стандартизованих діях обміну товарів; в цьому сенсі гроші відіграють роль каталізатора в комунікативних практиках таких характеристик людського мислення, як узагальнення, ідеалізація, абстрагування;

- інтерпретовано гроші в кодах символічного універсуму; трансформувались в «грошовий знак», символ реалізує його як соціальний, культурний та економічний смисли в якості основи життєдіяльності суспільства та людини в умовах фінансової економіки;

уточнено:

- зміст і сенс ідеальної сутності грошей, в яких сконцентровані людські енергії та відповідні їм потреби, запити, соціальні очікування;

- розуміння сутності кореляції між розвитком грошових відносин та процесом ствердження морально-духовних засад життя людини.

отримало подальший розвиток:

- поняття «монетарної свідомості» як матриці сучасної соціоекономічної і культурної реальності, що спричиняє корегування світоглядних та ціннісних позицій людини в просторі сучасної соціальності, котра постає в якості «грошового ладу»;

- онтологічний статус грошей як форми віртуальної реальності; втрачаючи предметно-чуттєву форму в умовах інформаційного світу, гроші існують в якості упорядкованої знакової системи, призначеної задавати алгоритми метасистемам економічного життя;

- теорія перспективи подальшого розвитку грошей в умовах динаміки глобального світу, в якому «фінансизм» перетворюється в субстанційну основу сучасної економічної, соціальної та культурної дійсності;

- концепт «економічної людини» в ситуації домінування утилітарно-прагматичних цінностей, що орієнтують не лише на прибуток, ефективність, успіх, але і на створення умов, в яких уможлиблюється їх реалізація, здійснюється процес легітимізації раціональної діяльності як основи для створення нової системи духовно-культурних цінностей;

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в осмисленні грошей як феномену соціокультурного життя в умовах глобальної «фінансової

цивілізації». Складність і полізмістовність грошей свідчить про їх неоднозначність і разом з тим відкриває нові перспективи подолання інструментальної раціональності, яку вони стверджують в життєвому світі людини. В дисертації запропоновано інтерпретацію грошей як витвору і ефективного способу людської діяльності. Дослідження має певне теоретичне значення для розробки методологічних аспектів сучасної філософії грошей в контексті філософії економіки, в яких чітко артикулюється їх вплив на світоглядні позиції, політичні платформи, суб'єктивні мотивації поведінки людей, а також морально-етичні імперативи, ідеали загального блага.

Практичне значення дисертації полягає у формуванні світоглядної позиції громадянина сучасної української держави, яка виходить на новий рівень розвитку ринкової економіки, обумовленої необхідністю її модернізації. Теоретичні положення дисертації можуть бути включені в курси соціальної філософії, економічної теорії, філософії бізнесу, етики і культурології. Опубліковані результати дослідження можуть бути використані громадськими діячами, науковцями, викладачами, аспірантами та студентами, що цікавляться проблемами взаємодії філософії, економіки, культури, перспективами розвитку нашої цивілізації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на методологічних семінарах та засіданнях кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Також автором зроблено ряд доповідей на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, а саме: Міжнародної науково-прагматичної конференції «Людина в модифікаціях інформаційного світу: синергетичний аспект» (Київ, 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Евристичний потенціал мислення людини в інформаційному світі (2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Освіта: творчий процес чи соціальна технологія» (Київ, 2014 р.); Міжнародних філософсько-економічних читань «Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей (Львів, 2014р.) та інших.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені автором в 9 одноосібних публікаціях, із них: у фахових виданнях з філософських наук – 4 статті, у наукових закордонних виданнях – 1 стаття та чотирьох тезах.

Структура та обсяг дисертації обумовлені специфікою предмета дослідження, логікою розкриття проблеми, а також метою і завданнями роботи. Вона складається зі вступу, трьох розділів, диференційованих на підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 219 сторінок, з яких основний зміст дисертації викладений на 195 сторінках, список використаних джерел містить 284 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано завдання дослідження, його об'єкт і предмет, окреслено методи, визначено наукову новизну і встановлено практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо їх апробації.

Перший розділ – «Теоретико-методологічна реконструкція концепту «грошового ладу» – присвячений аналізу сучасного глобального простору соціального буття людини, у якому домінуючою тенденцією є «економізм», а головним результатом став «монетаризм», визначальний у формуванні основних ціннісних орієнтацій життя суспільства і людини.

У **підрозділі 1.1. «Сучасність у вимірах фінансово-монетарних смислів соціального буття»** показано, що філософська думка сьогодення спрямована на пошук цілісності світу з позицій нового знання і досвіду, що змушує поставити питання про енергії розвитку нашої цивілізації. В першу чергу до них потрібно віднести монетарно-фінансовий фактор. Зміст метафізики фінансового, або «грошового ладу» (О. Неклесса) конкретизований у взаємодіях розсудку і розуму, які формують новий спосіб мислення і розуміння. Раціональне мислення сприяло ствердження основних цінностей західноєвропейської цивілізації: особистості, свободи, рівності, закону (права), грошового обміну. І найголовніше приватної власності, котра ствердила реальність ринкового, індивідуалізованого суспільства.

На основі аналізу виявлено, що в умовах глобальної соціальної реальності економіка є іманентною цивілізації. Взаємопов'язана з економікою цивілізація зобов'язана її використовувати, «експлуатувати». «Прорив» економіки в культурний і цивілізаційний простір з наступним оволодінням економікою всього господарського, суспільного, культурного, політичного життя утворив феномен «фінансової цивілізації». Опредметнена у всіх своїх проявах грошима,

вона стала реальністю нашої сучасності, у якій здійснюється багатофункціональна діяльність людства і конкретного індивіда.

Як факт сучасності, як переворот у соціальному житті, доводиться в дисертації, «фінансова цивілізація» відбулася при безпосередній участі капіталу (грошей). Саме він є вищим досягненням монетарно-економічного способу господарювання, коли гроші стають на чолі економіки і всього життя. Одночасно виявляють себе потужні енергії збагачення і нагромадження грошей та багатства, в силу чого вивільняються підприємництво і праця, знання й інформація, наука і творчість, коли все прагне до вартості та її самозростання. У цьому полягає сутність «фінансової цивілізації», у якій гроші стали ринком, а не засобом для нього. Вона перетворилася у визначальний фактор соціокультурного буття, ствердивши таку систему соціокультурних, політичних відносин, де монетарному фактору належить чільне місце.

У підрозділі 1.2. «Гроші як проблема соціофілософський досліджень» доводиться, що гроші реалізуючи функцію міри вартості, перетворюються в найважливіший атрибут соціально-економічних відносин і починають в повному об'ємі виконувати й інші свої функції – регулятивну, господарську, ціннісну, культурну тощо. При цьому вони займають основне місце в системі життя людини, яке стає «грошовим», а соціальний світ – світом фінансовим.

Впродовж історії розвитку соціального буття і культури, стверджує автор, гроші в різних контекстах поставали предметом дослідження економістів, філософів, соціологів, психологів, істориків, культурологів. В їх працях з тих чи інших позицій, в залежності від епохи, системи цінностей і способу мислення розглядається сутність, роль і функції грошей, визначається їх зміст, методи дослідження, насамперед філософсько-економічного характеру. У процесі розгляду вказаних праць було виявлено два підходи до проблеми грошей: вони сприймалися і розумілися або як умовна даність, або як товар. Такий стан справ вимагає поглибленої рефлексії думки, пов'язаної із з'ясуванням сутності феноменології грошей. Дана обставина окреслює предмет філософії економіки, зокрема такого її підрозділу, як філософія грошей.

Соціально-філософський аналіз показує, що в сучасну систему грошей вбудовані змагання між індивідами, в силу чого соціальна пасивність, орієнтація на чуттєві задоволення, груповий егоїзм, аморфність культури корелюються з використанням конкурентоздатної сили грошей як нового соціополітичного, духовно-світоглядного, комунікативного чинника. Тим самим виникає нова

система цінностей, яка впевнено стверджує себе в нашому житті, віддзеркалюючи вимоги, котрі встановлюють гроші як один з найважливіших феноменів сучасного соціального і культурного життя.

В підрозділі 1.3. «Філософія грошей» в системах методологічних рефлексій» зазначається, що у мисленневих концептах гроші, головна ланка і сенс господарсько-економічної діяльності, постають в якості особливого засобу самореалізації людини в процесі зміни її зовнішнього і внутрішнього світу. Тим самим теорія грошей в контексті економіки набуває статусу людиновимірної, універсальної, єдиної матеріально-духовної сфери, в якій здійснюється особистість. Соціально-філософський підхід значно ширший, об'ємніший за суто економічний аналіз, ядро якого утворюють в першу чергу чіткі уявлення про раціональну поведінку, ринкову рівновагу, стабільність і сталість фінансових переваг. Філософські обґрунтування змісту матеріального добробуту, його структури дозволяє теоретико-методологічній конструкції «економічна людина» протиставити системну опозицію «людина в економіці». Остання відбиває закономірності загальноцивілізаційного процесу, в якому універсальний розвиток людини, багатство людської особистості, її сил виступають як безпосередня мета, кінцевий результат соціального прогресу. Разом з тим, підкреслюється в роботі, статус монетарно-фінансових, економічних явищ визначається не природою, а конституюється людиною, залежить від її мислення, знання, рівня освіти, культури, потреб, мотивів діяльності. На відміну від законів природи багатоплановий зміст грошей не може бути осмислений і зрозумілий поза системним філософським аналізом, в координатах певних цінностей.

Зазначено, що широкі можливості для пізнання грошей відкривають методологічні рефлексії інформаційних технологій. В «інформаційному світі» в зв'язку з переходом від виробництва речей до символічного виробництва (творчості) відбувся переворот, пов'язаний з філософією постмодернізму. Органічна доповнюваність методологічних підходів обумовлена необхідністю «вписування» загальнолюдських цінностей у об'єктивність значень ціннісно-сміслового універсуму. В ньому матеріальні об'єкти світу виступають в якості віртуальностей, які заміщують реальність. Специфічним виразом цієї віртуальності виступають гроші, які вимагають постійного розширення свого впливу за рахунок якісної і кількісної генерації нових стимулів і об'єктів прагнення.

В другому розділі - «Проблема «грошей» в смислових кодах постсучасної філософії» аналізуються гроші в сутнісних якостях «знаку» і «символу»: як знак вони виконують інформаційну функцію, як символ стають інституційним феноменом, універсальною транскультурною і соціальною цінністю, яка змінює інтелектуальні коди і смисловий простір життя людини.

У підрозділі 2.1. «Соціальна сутність грошей: еквівалент, ідеал, інструмент» стверджується, що сутність грошей розкривається в процесі їх еволюції. Причому не в аналітичному полі економічних теорій в якості міри вартості, засобу платежу, накопичення, обігу, а як специфічний «погляд» культури, як використовуваний нею інструмент мислення і буття. Аналіз соціально-економічного розвитку показує зміну ставлення до грошей – від їх християнської критики до «огрошовлення» усього ладу життя. Виникає переконання в паралельності розвитку інтелекту та «грошового» господарства, що ставить соціум перед необхідністю громадянського контролю над «вільною грою» ринкових сил.

Обґрунтовано, що розширення економічного простору означає розвиток сфери раціональності. Розподіл праці уможливорює появу системно-специфічних орієнтирів комунікації: влади, грошей, віри, політики, науки, релігії тощо. Гроші як комунікація беруть на себе роль цінностей, виявляючись основою одночасно як цільової, так і ціннісної раціональності. Все залежить від співвідношення розумних зусиль і грошового інтересу в діяльності людей. Необхідність грошового обігу зумовлюється механізмами соціальної регуляції стосунків між людьми. Оскільки значення і сутність грошей не залежить від форми їх матеріального втілення (гроші – абсолютна цінність), вони є цінністю, продовжуючи бути засобом і метою обміну. Але цінність грошей впливає не з їх речовинно-матеріальної форми, а зі змісту соціокультурного процесу, який вони опосередковують своїм рухом і уможливають його. В цьому виявляється їх непересічна цінність для людини і цивілізації.

В підрозділі 2.2. «Знаковий характер грошей в контексті семіозису» досліджується проблема комунікативної природи грошей, що проявляється через утилітарні та символічні функції; вони визначають їх семантичний статус поряд з іншими світоглядно-ціннісними смислами, важливими для розуміння і усвідомлення соціального світу. Проаналізовано, що речі (предмети) використовуються в якості «знаків», оскільки «володіють» властивостями «означуванню» (бути знаком чого-небудь), позиції (бути знаком для кого-

небудь) і проєкції (бути знаком де-небудь). Теоретичний аналіз змісту категорії «знаку» відкриває його можливості у виявленні знакового смислу грошей як соціокультурного феномену, як комунікативного маркеру у соціоекономічних взаємодіях.

Знаковий характер грошей виокремлює виконуваними ними функцію інформаційного забезпечення ринкового середовища. Від знаків в інших комунікативних системах гроші відрізняє те, що свою сигніфікативну функцію вони можуть здійснювати лише за умови державно-правової легітимізації. Своє призначення гроші виконують в якості цілісної знакової системи, для якої характерні чітко визначені правила і механізми функціонування. Підхід до сутності грошей під кутом зору знакових смислів дає змогу зрозуміти універсальність їх впливу на всі сфери соціокультурного життя в сучасному світі, в якому відбувається перехід економічної реальності у «трансекономіку знаків», опредметнену в грошах. В якості універсального знаку гроші функціонують як «витіснення» звичних форм комунікації, як відсутність речі, є її заміщенням.

У підрозділі 2.3. «Гроші як символ фінансово-інформаційного універсуму» стверджується, що знакова сутність грошей пов'язана з їх символічним смислом. Аналіз соціальної природи грошей під кутом зору теорії «комунікації» повинен враховувати «символічний постулат», який означає включення в процес комунікації переходу й прийняття «символів». Адже в умовах ринкової економіки відносини з приводу власності опосередковані універсальним символом – грошовим еквівалентом. Символічна форма грошей деперсоніфікувала соціально-економічні відносини, зробила їх більш масштабними, по суті всезагальними. В результаті кожна людина «поміщає» себе в якості «об'єкта» у простір свого символічного середовища.

Символічний характер грошей важливо усвідомлювати як специфічний вид соціально-економічної реальності. По своїй суті символ виступає в якості зв'язку між «частинами» буття, які прагнуть з'єднатися в гармонійне «ціле». Через «символ» соціальний світ набуває цілісності в процесі його пізнання, а в якості універсального соціоекономічного феномену символ присутній практично у всіх сферах життєдіяльності людини, виступаючи їх своєрідним «маркером».

Виокремлення ролі і значення знаково-символічних форм в становленні «символічних відносин», «символічного світу», «символічного простору» дозволяє зрозуміти, що гроші сьогодні розглядаються як поле нових

філософських значень між модерною та постмодерними традиціями пізнання і мислення. Так, проблема конгруентності символічних систем відіграє важливу роль в соціальній (інтераційній) системі. Очевидно, що учасники взаємодії, чий символічні коди достатньо близькі до коду домінуючого (у «фінансовій цивілізації» – це символічний код грошей), з необхідністю приймають дану символіку.

Трансформувавшись в «грошовий знак», символ реалізує соціоекономічний смисл в якості його розуміння: зв'язок «усвідомлюючого» з «усвідомлюваним» оприявлюється як зв'язок «знаку» і «значення», в силу чого соціоекономічний смисл постає як нескінченна поновлювана предметність, а розуміння грошей розширює свій вибір за допомогою їх символічного розуміння.

У третьому розділі - «Етос грошей в ціннісних самовизначеннях індивіда та перспективах соціальності» досліджується специфіка грошей в їх безпосередній належності до життєвого світу людини, який є системою соціальних відносин та культурних комунікацій, сферою цінностей, що передбачає виявлення майбутнього грошей і перспектив самореалізації людини в світі економічних інтересів.

У підрозділі 3.1. «Еволюція «монетарної свідомості» в культурі» стверджується, що в процесі свого розвитку гроші вийшли за межі економічної природи, урівняли основні сфери діяльності людей так, що їх доцільно розглядати в якості особливого культурного феномену, котрий виступає в ролі медіуму обмінних процесів у взаєминах між людьми. Гроші змінюють не лише «світ речей» і «світ культури», вони відіграють певну роль у зміні внутрішнього світу людини, її інтересів, ідеалів, духовних прагнень, моральних критеріїв, системи цінностей.

В процесі аналізу виявлено, що гроші, забезпечуючи в своїй функціональності процес виробництва, виражені як домінанта в товарно-грошових відносинах. Разом з тим гроші представлені у всіх культурах, хоча кожна накладає на них свою специфіку. Цінності культурного існування, маючи метафізичний характер, передають його смисли грошам. Сучасна культура якісно трансформує порядок цінностей, в результаті чого зростає підпорядкування цінностей «життя» цінностям «корисного».

Історія засвідчує, що кожна нова культурна епоха відкривається людині також і через товарно-грошові зв'язки. Аргументовано, що гроші належать до «трансісторичних» і «крокускультурних» цінностей впродовж всієї історії

людства. В силу чого вони репрезентують не лише фінансово-економічні вартості, але й всезагальні соціокультурні цінності, посідаючи особливе місце серед кодів та універсальї культури. В сучасній культурі через домінування суб'єктних чинників гроші одержують можливість формувати іншу систему цінностей. Вони раціоналізують активність індивіда і сукупну соціальну діяльність, здатні виступати формою знання, символом екзистенції. В результаті в грошах актуалізується «господарський логос» (С. Булгаков), який стає умовою свідомої діяльності людини в процесі вибору напрямку самореалізації.

У підрозділі 3.2. «Гроші в реалізації сутності особистості» розглядаються проблеми визначення місця і ролі грошей для життя людини в умовах нової, по суті іншої соціально-економічної реальності. Сьогодні, в просторі «грошового ладу» життя сприймається людиною поза системою його традиційних ціннісних імперативів. Суперечність між вузькою реальністю професіонала і нескінченною розмаїтістю життя змушує людину заповнювати духовні ніші тим, що має практичну значимість і матеріальну цінність. Гроші завдяки своїй зрозумілості, доступності, накопиченій силі стають таким заміником традиційних цінностей, який по суті не має конкурентів.

Вплив грошей на суспільні відносини, доводиться роботі, на формування ціннісних орієнтирів життя людини обумовлений не тільки об'єктивним фактом їхньої присутності в соціально-культурному бутті, але й тим значенням і смислом, якими їх наділяє кожна людина у своїй суб'єктивності. Завдяки грошам індивід збагачується не лише матеріально, але й отримує знання для розуміння самого себе як суб'єкта, і оточуючої реальності – як об'єкта. Адже гроші виступають еквівалентом затраченої енергії, причому енергії духовної, спрямованої на освоєння соціального світу, огпредметненого в потреби, проблеми, спокуси, бажання, плани, проекти тощо.

На основі аналізу показано, що гроші є однією з найважливіших умов буття цілісного суспільства. Вони переводять сутнісні сили людини з можливих в актуальні. Тим самим вони забезпечують соціально-економічну силу людини, реалізують її фізичні, духовні, вольові, професійні, раціональні, моральні, інтелектуальні можливості. Гроші ствердились в якості необхідної частини соціокультурної реальності, жорстко калькулюючи спонукання, прагнення, емоції індивіда, надаючи їм матеріальний, чітко вимірний зразок поведінки, образу життя і діяльності.

У підрозділі 3.3. «Майбутнє грошей в глобальних трансформаціях соціоекономічної реальності» доводиться, що для пізнання природи і смислу грошей важливо виявити не лише їх смисл, роль, чинники існування та функціонування в житті соціуму, але й з'ясувати питання про перспективи їхнього подальшого розвитку. Постійне вдосконалення грошового механізму в генезі поступу суспільства і культури сприятливі умови як для формування міжнародних ринків і найбільш ефективного використання капіталу, так і для зміни існуючої соціально-економічної системи в напрямку прогресу. Зміни в грошовій системі, які активно впливають на розвиток людства, можна порівнювати з роллю генів у виникненні мутацій в біології.

Дослідження показало, що в процесі еволюції змінюється природа грошей, а нові технології змінюють тепер їхню форму. Перетвореним може бути все, що пов'язано з грошима: і власне гроші, і ті, хто їх утворюють, і те, що вони означають, і які емоції викликають, і поведінка людей змінюються в процесі виникнення нового світу. Людство вступає в період, в якому унеобходнюється множина конкуруючих систем грошей. Після звільнення від державного контролю роль грошей в житті суспільства і людини ще більше підвищиться порівняно з минулим. В умовах інформаційної епохи виникає нова глобальна еліта, котра не належить до конкретної, певної країни, утворюючи нові інститути, образ життя, тобто нову реальність.

У висновках представлені підсумки дисертаційного дослідження. Згідно поставленої мети і сформульованих завдань наукової роботи отримано наступні результати.

Рух соціальної історії обумовив ствердження грошових пріоритетів сучасної цивілізації, яка одержує характеристику «фінансової». Поняття «цивілізація» означає високий рівень суспільного і культурного розвитку. «Фінансова цивілізація» стверджує систему соціоекономічних, культурних відносин, в якій монетарному фактору належить чільне місце, оскільки гроші стали, ринком, а не інструментом для ринку. Для глобальної економіки влада грошей та цивілізаційних відносин, побудованих на них, витісняє традиційну культуру, політику, людину, визначаючи і обґрунтовуючи систему нових пріоритетів.

В процесі генези суспільства проблема грошей стає об'єктом осмислення у метафізичних, соціально-філософських, економічних, філософсько-економічних, культурологічних дискурсах. Як основний елемент впорядкування господарства, гроші розкривають свою природу і суспільно-індивідуальну цінність в онтології

соціального буття. Дослідження грошей в економічній теорії не відображають до кінця соціокультурну сутність та зміст феномену грошей. Саме філософія в своїх методологічних і теоретичних рефлексіях дозволяє створити найбільш узагальнене визначення грошей, розкрити їх ідеальну природу, виявити основні сутнісні засади, показати їх значення для людини в якості блага – матеріального, духовного, морального. Дана ситуація впливає на формування нової картини світу, нових поглядів і нових переконань людини.

Виникнення грошей обумовлене існуванням розвиненої здатності до абстрактного мислення, що робить їх спорідненими із знаковими системами. Кожний «знак» спрощує функціонування людини в світі та дозволяє ігнорувати конкретну багатоманітність його проявів. Гроші, як і «знак», знеособлюють світ, і в якості універсального «знаку» функціонують як «витіснення» звичних форм комунікації. Вони позначають відсутність речі, підмінюють її, причому виступають таким «знаком», який відірваний від того, що він позначає. Виникнення «знаку» обумовлене необхідністю означити можливу відсутність речі. Знаковий характер грошей підкреслює виконувану ними функцію інформаційного забезпечення ринкового середовища, і разом з тим перетворює їх в специфічну комунікативну систему.

Знакова сутність грошей корелюється з їх символічним смислом. Розуміння грошей як «символу» в іманентному розвитку соціальності завжди відіграє роль важливого кроку в одержанні об'єктивного пізнання самої їх сутності як речі, явища або предмету. «Символ» грошей складає для мислення першу стадію і головну гарантію їх об'єктивності. В цьому «символі» і через його опосередкування в безперервному і мінливому потоці змістів свідомості та мислення відзначається немовби певна «зупинка», певне «утримання», певний «зміст». Завдяки поєднання із «символом» цей «зміст» грошей набуває нового стану, нової структури і нового смислу.

В процесі еволюції гроші набувають статусу «матеріалу», який пронизує всі сторони життя. В результаті гроші виконують функцію загального координатора і регулятора буття, починаючи від геостратегічної політики, перебудови міждержавних і соціальних відносин, а також формування цінностей, характеристики соціального статусу, морально-етичних якостей і місця людини в житті. Аксиологічно обґрунтоване «право» грошей бути вершиною ієрархії соціальних цінностей обумовлено переосмисленням їх місця в культурі.

В системі соціального буття людства гроші постають однією з головних умов розвитку цілісного суспільства, вони переводять сутнісні сили індивіда з потенційних в актуальні. Гроші забезпечують соціально-економічну силу людини, оскільки показують її можливості – духовні, вольові, професійні, владні, раціональні тощо. В якості атрибуту соціокультурної реальності гроші детермінують прагнення, надії індивіда, обумовлюючи їх вимірний грошима образ життя і діяльності.

Епоха «інформаціоналізму» утворює нові можливості для сучасних грошей, що існують в кіберпросторі («мережі») і переважають валовий національний продукт головних економік світу. В результаті попит на гроші, який визначає потребу індивіда у коштах, формується на основі попиту на фінансові активи і кредити, і залежить більшою мірою від функціонування фінансового сектора економіки. Трансформація попиту на гроші привела до суттєво підвищення індивідуального багатства та зростання добробуту, що одночасно спричинило величезний розрив в доходах і привело до нової нерівності. В результаті майбутнє сучасної цивілізації залежить від втілення нових грошових систем, які стабілізують дану ситуацію.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Петренко Г. Концепт «грошей» у вимірах діяльності: традиція і сучасність / Петренко Г.// Гілея: [наук. вісн.] : зб. наук. пр. / голов. ред. В.М. Вашкевич. – К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 81 (2). – С. 230-234.
2. Петренко Г. Гроші як феномен культури: аксіологічний аспект / Петренко Г.// Гілея: [наук. вісн.] : зб. наук. пр. / голов. ред. В.М. Вашкевич. – К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 84 (5). – С. 328-332.
3. Петренко Г. Еволюція грошей в розвитку культурі мислення: соціософський аналіз / Петренко Г.// Гілея: [наук. вісн.] : зб. наук. пр. / голов. ред. В.М. Вашкевич. – К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 83 (4). – С. 257-260.
4. Петренко Г. С. Еволюція смислу життя в розвитку цивілізації: соціософський контекст / Г. С. Петренко // Нова парадигма: [журнал наукових праць]. – Вип. 120. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – С. 55-65.

Публікації у закордонних виданнях:

5. Петренко Г. Символическая природа денег в финансовом универсуме / Петренко Г. // Философия хозяйства. Альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ имени М.В. Ломоносова. – М., 2014. – Вып. 3(93). – С. 221-228.

Публікації в інших виданнях:

6. Петренко Г. С. Гроші в системі соціокультурних цінностей: комунікативний аспект / Г. С. Петренко // Людина в модифікаціях інформаційного світу: синергетичний аспект: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 23 жовтня 2012 року, м. Київ. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2012. – С. 191-195.

7. Петренко Г. С. Соціально-філософські виміри економічного буття: методологічний аспект / Г. С. Петренко // Евристичний потенціал мислення людини в інформаційному світі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної тенденції, 13 листопада 2013 року, м. Київ. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2013. – С. 188-193.

8. Петренко Г. С. Культура і гроші: цивілізаційний аспект / Г. С. Петренко // Освіта: творчий процес чи соціальна технологія: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 19 березня 2014 року, м. Київ. – С. 124-131.

9. Петренко Г. С. Грошова складова в системі соціальної діяльності: перспективи ідентичності / Г. С. Петренко // Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: зб. наук пр. / редколегія; відп. Секретар З. С. Скринник. – К.: УБС НБУ, 2014. – С. 330-336.

АНОТАЦІЇ:

Петренко Г. С. Феномен грошей в контексті сучасності: соціально-філософський аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Національний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2014.

Дисертація присвячена дослідженню проблеми грошей, котрі в умовах фінансової економіки стверджують систему нових соціоекономічних, культурних відносин, в яких монетарному фактору належить чільне місце.

Соціально-філософський аналіз грошей розкриває їх цивілізаційну цінність в онтології суспільного і культурного буття. Здійснене визначення грошей дозволяє розкрити їх зміст, ідеальну природу, виявити основні сутнісні засади, показати значення для людини в якості блага – матеріального і духовного. Обґрунтовано поняття «грошового ладу» та його вплив на формування нової картини світу, нових поглядів і нових переконань людини. Зроблено висновок про спорідненість у розвитку грошей та знакових систем, що перетворює їх в специфічну комунікативну систему. Знакова сутність грошей корелює з їх символічним смислом, який уможливорює формування цінностей, соціального статусу, морально-етичних якостей та місця людини в житті. Показано, що епоха «інформаціоналізму» утворює нові перспективи для нових грошей. В результаті майбутнє сучасної цивілізації залежить від втілення нових грошових систем, які надають можливості для реалізації бажань і творчого потенціалу індивідів.

Ключові слова: гроші, фінансова цивілізація, економізм, монетарна свідомість, «грошовий лад», «світ економіки», знак, символ, цінність.

Петренко Г. С. Феномен денег в контексте современности: социально-философский анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. Национальный университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2014.

Диссертация посвящена исследованию проблемы денег, утверждающих в условиях финансовой экономики систему новых социоэкономических, культурных отношений, где монетарному фактору принадлежит ведущее место. Обосновано понятие «финансовая цивилизация», в которой власть денег и институтов, построенных на них, вытесняет традиционную культуру, политику, человека, определяя главное значение системы монетарных приоритетов, формируя новую картину мира, новые взгляды и новые убеждения человека.

Показано, что исследования денег в экономической теории не отражают до конца социокультурную сущность и содержание их феномена. Именно философия в своих методологических и теоретических рефлексиях дает более полную картину понимания денег, позволяет раскрыть их специальную природу, выяснить основные сущностные основания, их значение для человека в качестве блага – материального, духовного, ценностного. Социально-философский анализ показывает, что в качестве функции меры стоимости

деньги становятся товаром особого рода – всеобщим эквивалентом, превращаясь в наиболее важный атрибут социоэкономических, политических, культурных отношений, определяя их смысл и направление. Деньги в условиях «финансовой цивилизации» становятся целью всех активных членов общества, стремящихся к обладанию ими как условием своей свободы и инструментом самореализации.

Определена тождественность в развитии денег и знаковых систем. Деньги, как и «знак», обезличивают мир, заменяя вещи их знаками. Функционируя в качестве универсального «знака», деньги «вытесняют» привычные формы коммуникации. Знаковый характер денег подчеркивает исполняемую ими функцию информационного обеспечения рыночной среды, что превращает их одновременно в специфическую коммуникативную систему. Знаковая сущность денег коррелирует с их символическим смыслом. Понимание денег как «символа» в развитии социальности всегда играет роль первого и необходимого шага в получении объективного познания их сущности как вещи, явления или предмета. Универсальные качества денег как «символа» должны быть использованы с целью гармонизации человеческих отношений на всех уровнях глобальной финансовой экономики.

Обосновано место денег в новых структурах компьютерно-информационной эпохи, которая рождается и воссоздается у виртуальных пространствах. Деньги становятся неотъемлемой частью современной социокультурной реальности, определяя надежды, стремления, эмоции индивида, обуславливая образ жизни и деятельности. Трансформация спроса на деньги привела к существенному повышению индивидуального богатства и роста благополучия, одновременно став причиной огромного разрыва в прибыли, что привело к новому неравенству. Поэтому будущее современной цивилизации зависит от воплощения новых денежных систем, которые могут стабилизировать данную ситуацию, определить перспективы развития общества и человека.

Исследована роль денег в качестве главного условия развития целостного общества, поскольку они переводят сущностные силы человека из потенциальных в актуальные. Деньги укрепляют социально-экономические силы человека, показывают его возможности – духовные, волевые, профессиональные, властные, рациональные и пр. Обуславливая благополучие и достаток, деньги тем самым обеспечивают свободу выбора в материальной

области большому количеству людей, давая возможности для реализации их желаний и творческого потенциала.

Ключевые слова: деньги, финансовая цивилизация, экономизм, монетарное сознание, «денежный строй», «мир экономики», знак, символ, ценность.

Petrenko G. Phenomenon of Money in the Context of the Modernity: Social Philosophical analysis. - Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of philosophical sciences, specialty 09.00.03 - social philosophy and philosophy of history. Dragomanov National University - Kyiv, 2014.

This research focuses on the problem of money, which in the financial economy system claim the new socio-economic and cultural relations in which monetary factors are prominent.

Socio-philosophical analysis reveals their money civilizational value in the ontology of social and cultural life. Implementation of the definition of money can reveal their contents, perfect nature, identify key principles essential to show value to humans as good - material and spiritual. Proved the concept of "money order" and its influence in shaping the new world, new attitudes and new opinion man. The conclusion about the relationship of the development of money and sign systems, which turns them into a specific communicative system. Symbolic nature of money is correlated with their symbolic meaning, which allows the formation of values, social status, moral and ethical qualities and man's place in life. It is shown that the era of "informatics" creates new prospects for new money. As a result, the future of modern civilization depends on the implementation of new financial systems that provide opportunities for the realization of desires and creativity of individuals.

Keywords: money, finance civilization, economism, monetary consciousness, "money order", "world economy", sign, symbol, value.